

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВУ СОЦІАЛІЗАЦІЮ ОСОБИСТОСТІ

У статті проаналізовано основні питання правової соціалізації як однієї з найважливіших частин загальної соціалізації індивіда, а саме поняття правової соціалізації особистості, її особливості, види, етапи, рівні, проблеми та деформації правової соціалізації.

Ключові поняття: соціалізація особистості, правова соціалізація, правова регуляція, право, норма права, види правової соціалізації, соціалізація за допомогою навчання, соціалізація шляхом передачі досвіду, «символічна соціалізація», деформації правової соціалізації.

Актуальність теми. Життєдіяльність людини у суспільстві регулюється соціально-нормативними механізмами – соціальними нормами і соціальним контролем. Норма – це спосіб залучення людини до соціального життя, спосіб включення її в роботу суспільного організму [4, с. 184]. Тому норма – це запорука стабільності, надійності існування. У цьому механізмі одне з центральних місць займає право, правове регулювання.

Право – історичне досягнення цивілізації в сфері соціо-нормативної регуляції життєдіяльності суспільства. Аксиоматичні постулати права сформувались ще в глибокій давнині. З розвитком загальнолюдської культури соціальні цінності усе більш інтегрувались в праві. У цивілізованому суспільстві саме право стало базовою соціальною цінністю. Право – це загальнообов'язковий, загальнолюдський масштаб поведінки.

Правова регуляція – це система державно санкціонованих дій з метою впорядкування найбільш істотних, економічно обумовлених відносин в суспільстві.

Правові норми створюються і затверджуються спеціальними державними органами, законодавчим шляхом, а їх дотримання забезпечується державною владою. Норми права виражаються за допомогою словесних конструкцій і об'єктивуються, як правило, в нормативних актах. Після затвердження законодавчими органами ці норми стають обов'язковими для всіх членів суспільства, офіційних органів і організацій.

Взагалі система правових норм – найдієвіша система соціальних норм, оскільки всі члени суспільства зобов'язані їх знати і дотримуватись, а їх дотримання та виконання до того ж забезпечується державним примусом. Тому правова соціалізація, на нашу думку, є однією з найважливіших частин загальної соціалізації індивіда і представляє специфічний прояв її загальних законів у сфері формування і розвитку індивідуальної політичної, правової свідомості і правової культури.

Метою цього дослідження є аналіз специфіки правової соціалізації особистості як однієї з найважливіших частин загальної соціалізації індивіда.

Для реалізації поставленої мети визначаються наступні **завдання дослідження:**

- 1) дати визначення та окреслити особливості правової соціалізації особистості;
- 2) визначити та охарактеризувати основні види, етапи та рівні правової соціалізації;
- 3) виявити проблеми правової соціалізації та шляхи їх вирішення.

Методологічною основою даного дослідження стали такі **методи** як: компаративний, системний, соціологічний, структурно-функціональний.

Проблема правової соціалізації особистості мало досліджена в соціології. Разом з тим, у певній всрі нею займалися А. Козловський [4], В. Касьянов [3], Імре Сабо [1], Кальман Кульчар [2].

Розглядаючи питання правової соціалізації зауважимо, що під правовою соціалізацією розуміється процес освоєння особою стандартів нормативної, правомірної поведінки [3, с.133]. Правова соціалізація – це частина єдиного процесу включення індивіда в суспільні стосунки даного конкретного суспільства на основі засвоєння правової культури [5].

Правова соціалізація здійснюється в руслі загальної соціалізації, але має свої специфічні особливості. Вона має історично обумовлений характер. Як відомо, кожному конкретному суспільству властиві свій тип державного апарату, своє уявлення про право, свої правила і способи участі індивідів у справах суспільства. Правова соціалізація полягає в засвоєнні індивідом цих норм і правил соціального існування в даному суспільстві.

Виділяють три види правової соціалізації – соціалізацію за допомогою навчання, соціалізацію шляхом передачі досвіду і «символічну соціалізацію». Соціалізація за допомогою навчання полягає в отриманні елементарних правових знань і засвоєнні відповідних норм. Соціалізація на власному і

чужому досвіді відбувається в результаті осмислення власних помилок і подій свого досвіду, а також життєвого досвіду оточуючих людей. Символічна соціалізація ґрунтується на власних абстрактних уявленнях людини про право держави. [3, с. 133].

Особа, що формується, коректує свою поведінку на основі вимог певного соціального оточення. Зустрічаючи схвалення одних своїх дій і осуд інших, у особи формується певна ціннісно-нормативна модель поведінки. При цьому відбувається перетворення цих цінностей на внутрішнє надбання, «своє», того, що спочатку було для індивіда зовнішнім, «чужим». Тобто, процес правової соціалізації особи є системним, оскільки в його рамках взаємозв'язані і взаємодіють дві ціннісні підсистеми: суспільна і індивідуальна. У результаті відбувається зміна і формування внутрішнього світу самої особи і правильна оцінка довколишніх людей.

Початком такого процесу стає засвоєння в дитинстві норм соціальної поведінки, спілкування і взаємодії людей, соціальних і етичних заборон і вимог. Пізніше правова соціалізація приймає більш чітку форму: це відбувається тоді, коли людина, ставши дорослою, стає повноцінним учасником правовідносин і стикається з необхідністю самостійно відстоювати свої права, цивілізовано вступати у взаємини з іншими людьми і виконувати свої обов'язки перед суспільством.

Самі ж цінності у кожної особи глибоко індивідуальні та пов'язані з потребами конкретної особи, групи людей або суспільства в цілому. Таким чином, для того, щоб певний закон задовольнив потреби суб'єкта, необхідно, аби суб'єкт відчував потребу в нім. І суспільство законопокірне за умови, що закони встановлюють правила, які віддають пріоритет задоволенню його потреб. Якщо ж свідомість більшості відкидає закон як чужий, то позитивна роль таких норм і правил в соціалізації особи невелика.

Якщо законодавець враховує потреби суспільства і особи, то закони, що приймаються, викликають у громадян відчуття причетності до подій, що відбуваються в суспільстві, а отже сприймаються громадянами як «свої».

Правова система певного суспільства цінується не здатністю обмежувати свободу вибору громадян, а навпаки, вона дозволяє громадянину задовольняти свої потреби, які мають соціально корисний характер, і не обмежує свободу якимись юридичними рамками. Забезпечити рух до правової держави, до залучення людей до створення і реалізації правових норм можливо, досягнувши стосунків соціального партнерства між суспільством і особою, взаємної пошани цих двох суб'єктів.

Правова соціалізація особи – це не лише формування правових уявлень, але й формування потреби дотримання норм права, переконання в їх справедливості і необхідності. Тобто правова соціалізація означає формування в особи внутрішньої згоди, солідарності з нормами права.

Соціалізація – це процес поетапного включення індивіда в соціальне життя суспільства. Процес правової соціалізації – це шлях, який необхідно пройти особі для її входження і залучення до соціального середовища за допомогою правових засобів і заходів. Результатом цього включення є формування особи, що займає певну позицію в багатогранних суспільно-правових відносинах.

Правова соціалізація людини є процесом послідовного розвитку самоконтролю, що відбувається поетапно. Перш ніж знайти здатність контролювати себе в правовій сфері суспільства людина проходить декілька періодів становлення своєї особистості. Першими сходинками в процесі соціалізації виступає формування цілісного світогляду особи під впливом правових явищ і процес накопичення людиною юридичних знань і навиків, необхідних для безконфліктного існування в суспільстві, а потім і активної участі в житті суспільства. Спочатку особа прагне не конфліктувати з правовими нормами із страху відповідальності, що є найнижчим рівнем її соціалізації, який не означає, що людина засвоїла соціальні цінності і причетна до суспільних процесів і явищ. Згодом людина контролює свою поведінку в суспільстві і не здійснює протиправних вчинків з відчуття сорому перед людьми певної соціальної групи, що оточують її, значить, вона відчуває свою внутрішню причетність до цієї соціальної групи, правила і стандарти якої вона визнає, а оцінкою і думкою дорожить.

Наступний етап – це процес самовизначення особи відносно цінностей права, відбитих в праві інтересів, а значить формування в індивідуальній свідомості відповідних установок і орієнтацій. Вищий рівень внутрішнього регулювання своїх вчинків заснований на усвідомленні свого обов'язку діяти з дотриманням з пошани законних прав і інтересів інших людей. На такому рівні правової соціалізації людина цілісно сприймає і свої права, і свої обов'язки, вона усвідомлено бере на себе відповідальність, пов'язану з вирішенням суспільних проблем, що стоять перед нею, тобто вона відчуває себе повноправним членом суспільства, поважає законні права і інтереси інших осіб, незалежно від того, до якої соціальної групи і національності вона належить. Така поведінка громадян необхідна для вирішення завдань побудови правової держави. При цьому не слід забувати, що деякі особи дотримуються норми права не із страху покарання і навіть не з відчуття солідарності з правом, а по наполегливій етичній потребі здійснювати лише правомірні дії – жити гідно.

Варто відзначити, що до соціального середовища повинні адаптуватися не лише особа, але і само право. Ефективність регуляції права тим вище, чим більше правотворчість "адаптована" до соціального середовища і враховує інтереси соціальної спільноти, оскільки фундаментальними чинниками соціально-позитивної поведінки людини є позитивне емоційно-оцінчне відношення особи до загальносоціальних норм. Якщо середовище не створює достатніх передумов для реалізації тих або інших норм права, то ці норми залишаються малоефективними.

Проте, цікавим є той факт, який ще відзначив Імре Сабо, стереотипи поведінки, якою користуються учасники правовідносин менше всього ґрунтуються на конкретних нормах права [1, с. 385]. Звісно, до цього положення слід внести, на нашу думку, певні зауваження. А саме ми вважаємо, що в більшості випадків люди керуються не правовою нормою, що діє, а своїми уявленнями про неї. Цей факт ще відзначив угорський соціолог права Кальман Кульчар, який провів опитування за наступною анкетною: "Чи буде покараний Б., який знає, що його сусід готується убити свою колишню дружину і з цією метою придбав розчин нікотину, але не повідомляє про це в поліцію?"[2]. Близько 90% опитуваних відповіли ствердно. В той час, як за угорським законодавством недонесення про готування до вбивства не тягне відповідальності. Тобто це доводить те, що модель поведінки людини в більшій мірі обумовлюється не абстрактною нормою права, а уявленням особи про неї. Проте в соціалізованій особі розбіжність між дійсною нормою і уявленням про неї, як правило, незначне. Тобто, людська поведінка формується в більшій мірі не правом, а своїм уявленням про норми права, соціальними засадами даного суспільства. Як говорили римляни, люди шанують ті закони, які охороняють народні святині. У повсякденній поведінці людей істотнішого значення набувають оптимальні моделі поведінки, яку люди створюють на основі загальних уявлень про належну поведінку.

Законодавець повинен адекватно відображати актуальні потреби соціального розвитку суспільства, враховувати соціально-психологічні особливості функціонування особи. Престиж права залежить від відповідності законодавства як інтересам суспільства, так і окремій особі. Проте і сама особа має бути підготовлена до правозасвоєння і правореалізації, володіти необхідною загальною і правовою соціалізацією.

В процесі правової соціалізації відбувається поступова інтеграція особи в широкий соціальний контекст, перехід її до повноцінної участі у функціонуванні цивільного суспільства і держави. Проте в ході соціалізації можуть виникати і деформації, які приводять згодом до появи у індивіда кримінальних схильностей, правового нігілізму, асоціальної і антисоціальної поведінки.

Як зазначає Соловйова Т.І., негативну дію на процес правової соціалізації надають: а)так звана "війна законів"; б)складність законодавчого процесу; в)слабке законодавство; г)активізація "тіньової законотворчості"; д) зростання соціальних протиріч, погіршення структури і динаміки антигромадської поведінки [6].

Аби уникнути деформації і ефективно перебудувати суспільство необхідно відновити всі компоненти соціального середовища – інститути, норми, цінності і відносини. Отже, враховуючи все сказане вище правова соціалізація особистості передбачає включення в її ціннісно-нормативну систему тих цінностей, що охороняються правом, оволодіння правомірними способами поведінки, формування почуття соціальної відповідальності і солідарності з правом.

Цілі правової соціалізації виявляються досягнутими тоді, коли індивіди досягають такого типу поведінки, при якій вони хочуть діяти так, як вони повинні діяти як члени даного суспільства.

Література

1. Імре Сабо. Социалистическое право. – М.: Прогресс, 1964.
2. Кальман Кульчар. Основы социологии права. – М.: "Прогресс", 1981.
3. Касьянов В.В., Нечипуренко В.Н. Социология права. – Ростов н/Д: Феникс, 2001.
4. Козловський А.А. Право як пізнання: Вступ до гносеології права. –Чернівці: Рута, 1999.
5. Соціологія права: Підручник для студентів юрид. спец / М. І. Панов, Н. П. Осипова, Л. М. Герасіна та ін.; За ред. Н. П. Осипової. — К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре»», 2003.
6. http://www.mstu.edu.ru/publish/conf/11ntk/section1/section1_3.html

Summary

Oleksandr Iakymchuk

To the question about legal socialization of personality

In the article the basic questions of legal socialization are analysed as one of major parts of general socialization of individual, namely concept of legal socialization of personality, its feature, kinds, stages, levels, problems and deformations of legal socialization.